

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A VARGYASI DANIEL CSALÁD EREDETE ÉS TAGJAINAK RÖVID ÉLETRAJZA. Eredeti családi okmányok és más hiteles adatok után írta *Vargyasi id. Daniel* Gábor. Budapest, 1896. Franklin-társulat nyomdája. Nagy 8-r. 437 l. Erdély egyik legnevezetesebb főúri családjának története van röviden megírva az előttünk fekvő tekintélyes kötetben. Thaly Kálmán társaságában a 60-as évek elején kiadott »Történelmi kalászkodat« s a Vajda Emil szerkesztésében 1894-ben közrebocsátott terjedelmes családi oklevéltárt méltóan tetőzi be e hatalmas kötet, melynek anyaga szintén a vargyasi levéltárból van merítve, itt-ott más történelmi kútforrásokból vett adatokkal kiegészítve. 1396-ban harezolt Balázs, a család első éves fordulója imposans alkalmat nyújtott a család viszontagságokban gazdag történelmének kiadására. A Daniel-család félezredes jubileuma éppen egybe esik a magyar nemzet millenáris ünnepélyével.

Jóval 1396 előtt jöhetett a Danielek első magyar őse Erdélybe. Mint a közös eredetű Columbán-családnak is alapítója, az Olasztelken Róbert Károly idejében letelepült olasz gyarmatosok feje lehetett. (Colon-bán. Vessd össze 13. és 73. l.) Házasodás útján szereztek utódai maguknak székely jogot és székely örökséget. S az eredetnek megfelelően az utódok is sokkal inkább a közgazdaság és a diplomácia, mint a hadi élet mezején tűntek ki.

Bár mint katonák is eléggé megállták helyüket hadvész idején János Zsigmond, Báthory István s a Rákócziak táborában, mégis Daniel Mihályt, Bethlen Gábor benső hívét és jó barátját látjuk mindannyiok fölé emelkedni, ki Erdély érdekeit a külföldi udvaroknál oly sokszor képviselte. Ugyanő az unitárius egyháznak egyik legerősebb oszlopa s e vallásbuzgóságot fáradhatatlan szorgalmával és törhetetlen kitartásával együtt örökölt hagyta utódaira. Jánost, ki a híres Gerendi-család utolsó sarjával az olasztelki ágat alapította s rokona, Rákóczy Gy. fejedelem kedvéért reformátussá lett; Istvánt, ki eszével báróságot nyert s korában a reformátusok legtudósabb hitvitázója volt; Ferenczet, Pétert, ismét Ferenczet és Eleket, az unitárius egyház és főiskola nagylelkű jóltevőit, a vitéz Lőrinczet, ki kardjával magának dicsőséget és családjának báróságot szerzett; a nagyeszű Lajost, II. József császár testőré, ki a hadmezőn legtöbbször, egészen a húszártábornokságig fölvitte, említjük még föl a család kitűnő férfitagjai közül, kikhez az unitáriusok halálja a kegyes Klárát is csatolja, ki áldásos életének számos jótékony cselekedetei között magyarutezai templomhelyünket is nagylelkűn a kolozsvári ekklésiának ajándékozta. A Daniel-család kitűnő nőtagjai között különben a legelső helyen Polixena áll, br. Wesselényi István neje, anyai ágon a költő Petrötzi Kata Szidonia

unokája, ki jól tudott latinul és görögül, maga is irodalommal foglalkozott s a hazának az idősb Wesselényi Miklóst nevelte.

Számos jeles hazafiról és kitűnő gazdáról számol még be a Daniel-család érdemeiben megöszült Nestora tisztes könyvében, melylyel hazánk történelmének megírásához kívánt egészen önzetlenül, költséget és fáradságot nem kimélve családi levéltárának legbecsesebb kincsével hozzájárulni. Vajha e ritka történeti multtal dicsekedő család jövőjére is fényes napok derülnének s a késő utódok is lelkesülve az eléjük tárt példán, még a legkitűnőbb elődöket is felülmulnák igaz lelki műveltségben, önzetlen hazafiságban és a közjó iránti legnemesebb áldozatkészségben.

Kanyaró F.

A SZÉKELYKERESZTURI UNITÁRIUS GYMNASIUM TÖRTÉNELME. Irta *Sándor János* igazgató tanár. I—III, s 316 l. 1896. A székelykereszturi gymnasium az unitárius egyház életének és a hazai műveltségnek egyik tápláló forrása. Az unitárius vallásközönség czelölt százévvvel alapította ez intézetet. A tizenhatszadik százévkizárólagosan kath. egyházi politikája megfosztotta az unitárius egyházat mindentől, a mitől csak megfosztani lehet. Sőt volt egy időpont, mikor a jezsuita befolyás életét akarta elvenni, a hatalom intézkedésével létét egyszerre megsemmíttetni. Csaknem csodával határos az unitárius székelység kitartása és az a buzgalma, melylyel a százévkizárólagos után, a mint más széljárás következik, megragadja a »felsőbb iskola« eszméjét és évek során áldozataival megvalósítja. Mert ama szűk viszonyok mellett, melyek közt élt és él, évek kellettek ahoz, hogy fölépítsék a gymnasiumot, s folyton megújuló áldozatok, hogy fentartsák azt. Az intézet megalapításának, tovább építésének, fejlődésének történeteit le a jelen időig foglalja magában e vaskos kötet. Komoly munka. Lelkiismeretes tanulmányozás eredménye. A közelebről oly sűrűn megjelent iskolai történetek közt számottevő. Alaposan ismerteti a megalapítás nehézségeit, az egyházközségek versenyét a gymnasiumra nézve, az első igazgatónak, Szabó Sámuelnek nem irigylendő küzödéseit, az utánna következő Koronka Józsefnek félszázra terjedő idejét, mikor homoródalmas Mihály János udvarhelyszéki alkirálybíró hathatós közreműködésével a gymnasiumot köből újra építik (1819—32), a későbbi kibővítést Marosi Gergely igazgatósága alatt, mikor Daniel Gábor főkirálybíró segíti elő az ügyet (1870), s Fretwell János angol hitrokon gyűjtését (1875). Azután egymásután jönnek a tantervek, tanárok, felügyelő gondnokok, alapítványok, tanulók, stb. ismertetései, s a régi időben keletkezett könyvtáré, mely könyvtár gazdagabbá a Jakab Elek-féle gyűjtemény megvásárlásával lett (1876). A munka igazságot szolgáltat a székelységnek áldozataiért, egyházi és nemzeti kötelességei teljesítéseért. A gymnasium keletkezése óta 12,232 növendéket részesített tanításban, köztük sok idegent, nem magyar nyelvűeket. A gymnasiumot most fejleszteni kívánják. Szerző az intézet helyi viszonyánál, s műveltségi jelentőségénél fogva erős lélekkel bizik annak jövőjében, ezzel végződik a könyv. Ily alapos munka után ahoz meg is van a jogczime.

ZUR NEUESTEN PHILOSOPHISCHEN LITTERATUR IN UNGARN. Von Prof. Dr. *Math. Szlávik*. Egy 2 levélre terjedő külön lenyomat a *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 109. kötetéből. Nem egyéb, mint Nagy Ferencnek *A bölcsészet története* (2. javított és bővített kiadás. Kecskemét 1895), *Brassai*-nak: *Az igazi positiv philosophia* (Budapest 1895), *Pauer*-nak: *Uj álláspont, módszer és irány-elvek az etikában* (1894) című műveinek ismertetése és az

Athenaeum IV-ik évfolyamában s az V-ik évfolyam I. füzetében megjelent értekezéseknek és tanulmányoknak czim szerinti felsorolása A czélja, mint már egy ilyenmü különlenyomat ismertetésénél említettük, az, hogy a magyar bölcséleti munkákat a külföldön ismertesse s ez a czél — már akkor kifejeztük — nem méltatható eléggé. A kis czikk meglehetősen könnyen bánik el a nevezett művekkel, melyek behatóbb ismertetést bizonyára megérdemelnének. Brassai művéről ezekbe foglalja össze ítéletét: »Az értekezés telve van gondolatokkal, finom lélektani és vallás-erkölcsi megfigyelésekkel és szellemes fordulatokkal, de úgy látszik, hogy a pantheismus és dualismus zátonyaira sodorva, az igazi positiv philosophiának egész gondolatrendszerét minden részében nem építette fel teljesen és következetesen.«

Dr. G. K.

A SÁROSPATAKI EV. REF. EGYHÁZ TEMPLOMAIRÓL. Adalékul az ev. ref. egyház történetéhez írta *Szinyei* Gerzson. A tiszta jövedelem a sárospataki ev. ref. templom-alap javára fordittatik. Ára 1 korona. (Sárospatak, 1896. 8-r. 61 l.) Gyakorlott tollal, alaposan s mindenütt forrásokra való hivatkozással írta meg szerző a sárospataki ref. egyház külső történetét 1526-tól, mikor az első nagy patronus, Perényi Péter elfoglalja a Palócziai sárospataki uradalmát, egész 1781-ig, József császár türelmi rendeletéig, mely véget vet a vallásvillongásoknak. Érdekes rajzát kapjuk e régi kornak a kezünkönél levő kised füzetkékben; csupán csak azt találjuk különösnek, hogy írónk egy XVII. százbeli orthodox papról így beszél: »az ő morálja egészen mást tanított, mint a jezsuitáké« (28 l.), más helyen meg egy kath. plébánusról így nyilatkozik: »annak pontjaira a történeti igazságot összegázoló s a legtökéletesebb (így!) felekezeti gyűlöletre valló megjegyzéseket tett,« »hogy felekezeti gyűlöletben égő szivét a maga útálatosságában feltárja« stb. (47—48. l.) Az ily kifejezések nem tudom, hogy férnek össze a sárospatakiak ismert humanismusával. Még csak azt jegyzem meg, hogy »számos jegyzőkönyvek tanuskodnak«, »számos jóltevőik«, »minden gyanusítások«, »hányan vannak a tanárok« etc. latinismusok, miket gondos író kerülni szokott. Szikszai Kovács Vazul nevű sárospataki tanárt nem ismer a történelem. Szikszai Fabricius vagy Kovács Balázs az. (Basilius.) Vazulról mitem tudtak XVII-ik századbeli magyarjaink.

K. F.

BOGÁTHI FAZEKAS MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTŐI MŰKÖDÉSE. Irodalomtörténeti tanulmány, írta *Dézi* Lajos. Budapest, 1895. 50 l. Sok igyekezettel állítja össze a Bogáthi életére vonatkozó gyér adatokat a fiatal szerző, ki doctori értekezéseként adta ki e figyelmet érdemlő művet. Függetlenül Bogáthi ismeretlen históriás elbeszélésének töredékeit közli, melyet itt Kolozsvárt 1588-ban adhattak ki először s 1598-ban másodszer. E műben Bogáthi Demeter király viszontagságait énekli meg Plutarkhus nyomán. Elismerés illeti a szép reményekre jogosító ifju tudóst e régi irodalmi emlék megmentéseért, melyet ő hat évvel ezelőtt debreczeni tanuló korában egy könyvtáblában talált. A Bogáthi életét kíséző jegyzetekről nem szólhatunk ily elismeréssel. Több tévedést, mint igazságot hirdetnek azok, mert a szükséges források, úgy látszik, nem álltak a szerző rendelkezésére. Bogáthi költői működésének rajza is talán azért oly hiányos, úgy hogy csak elbeszélő műveiről találhatunk Dézi munkájában becses ismeretéseket.

K. F.

KÜLÖNFÉLÉK.

A NEMZETKÖZI UNITÁRIUS CONFERENTIÁRÓL, mely Budapesten tartott, a külföldi vendégek a legmelegebben emlékeznek meg. Dowson H. Enfield, a brit és külföldi unitárius társulat elnöke a társulatnak tett jelentésében írja, hogy nagy reményekkel nézett magyarországi látogatása elé, de a valóság azokat fölülmulata. A vasútnál Kovács tanár várakozott reá, ki mindvégig hűséges tolmácsa volt. Örvedetes pillanat volt reá nézve, mikor találkozhatott azokkal a régi magyar ismerősökkel, kik a Manchester Collegeben tanultak, ugyanabban a theol. intézetben, melynek ő is növendéke volt. És nagy öröm volt reá nézve, mikor megismerkedhetett Ferencz József püspökkel, kinek megjelenése, modora mindjárt érezte vele azt a keresztény jellemet, magas értelmiséget, derékséget és hűséget, melylyel ügyünket szolgálja. El volt ragadtatva a magyar hitrokonok fogadása, túláradó szivessége és jóakarata által. Szerencséje volt találkozni Daniel Gábor főgondnokkal, ki az unitáriusoknak a főrendi házban képviselője, ki már régóta hiven szolgálja az unitárius egyházat, s ki elnökölt a székelykereszturi zsinaton 1879-ben, mikor az angol társulatnak Gordon Sándor volt képviselője. Szerencséje volt találkozni Br. Horváth Kálmánnal, a másik főgondnokkal, ki egyike a régi nemességből azoknak, kik János Zsigmond fejedelemmel unitáriusokká léve, hitükhez hűségesek maradtak az üldözések idején is. Szerencsés volt találkozni Jakab Elekkel, a Dávid Ferencz nagytudományu életírójával. A kikkel angolul nem beszélhetett, a német nyelvet használta az érintkezés közegéül s mindenfelől a legjobb benyomásokat nyerte. A püspökkel sokat beszélt és megismerkedett az itteni viszonyokkal. Az istentiszteletről s a conferentiáról a legelismertőbb szavakban nyilatkozik. A kiállításon több órát töltve, mindenütt meglepte az az erős nemzeti szellem, az a patriotismus, mely ez újra született nemzeten uralkodik. Mindenütt látványosságok találhatók a nemzeti élet nagy eseményeiről, képek a nemzeti hősiességről. Az ezredévi kiállítás a nemzet életének, fejlődésének, mostani csodás eszközeinek és erejének rövid kiadása. Jól esett tapasztalnia, a mint a kiállításon körüljárt, hogy a magyarok mennyire rokonszenveznek az angol nemzettel, mennyire viszonozzák azt a rokonszenvet, melyet az angol nép irántuk mutatott a szabadságért való harczuk idején. Meleg szivvel emlékszik meg a magyar nemzetről, mely a kemény küzdelmek árán szerzett szabadságot nemzeti nagy czélokra használja, meleg szivvel amaz unitárius testvérekről, kik őt és társait a legszivesebb fogadtatásban részesítették, a kikkel szorosabbra